

ВСТАНОВЛЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ПОЛТАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (ГРУДЕНЬ 1919 РОКУ — ЛЮТИЙ 1920 РОКУ)

У статті розглядається встановлення на рубежі 1919-1920 років у Полтавській губернії радянської влади у формі її надзвичайних органів — губернського, повітових, волосних та сільських революційних комітетів.

Ключові слова: Полтавська губернія, радянська влада, революційні комітети.

Процес установа радянської влади в Україні в період Української революції 1917-1920 років вимагає неупередженого незаполітизованого дослідження. Питання формального і реального статусу української радянської державності, впливу на її розвиток Радянської Росії та більшовицької партії не стали суто академічною науковою проблемою, оскільки істотним чином впливають на політичні процеси в сучасній Україні. Представники вітчизняної радянської історичної науки неодноразово зверталися до зазначеної проблематики [1], однак, попри суттєве накопичення фактичного матеріалу, їм з відомих причин не вдалося уникнути обов'язкового набору ідеологічних штампів у відповідях на низку важливих питань. У свою чергу, сучасна історіографія не проявляє значного інтересу до проблем радянського державного будівництва, що посилює актуальність запропонованого дослідження. До того ж, як це не дивно, процес організації системи революційних комітетів (ревкомів) у Полтавській губернії, що охоплювала значну територію України, взагалі залишився поза увагою дослідників.

Метою статті є дослідження нормативної бази і реального процесу організації губернського, повітових, волосних та сільських революційних комітетів як надзвичайних органів радянської влади в Полтавській губернії на рубежі 1919-1920 років.

Досвід революційних подій 1917-1919 років переконав Російську комуністичну партію (більшовиків) (РКП(б)) в ефективності системи ревкомів у справі зміцнення радянської влади, особливо в національних районах колишньої Російської імперії, де рівень підтримки населенням цієї влади був значно нижчим, ніж у Великоросії. Разом з тим на кінець 1919 року виникла потреба узагальнення досвіду створення та діяльності ревкомів за попередні роки, визначення їх правового статусу. Тому 24 жовтня 1919 року Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет (ВЦВК) і Рада Оборони Радянської Росії прийняли «Положення про революційні комітети (ревкоми)», в якому визначалися правовий статус та підходи до організації цих надзвичайних органів радянської влади. Положення визначило три типи ревкомів: ревкоми звільнених від ворога місцевостей, ревкоми прифронтової смуги й ревкоми тилу. Мета всіх трьох типів ревкомів полягала у «впертій обороні проти ворога і підтриманні революційного порядку». Ревкоми звільнених від ворога місцевостей та ревкоми прифронтової смуги визначалися як органи військової й цивільної влади. Перші мали створюватися на звільнених місцевостях революційною військовою радою (реввійськрадою) армії за участю місцевих органів Радянської влади (тобто будь-яких попередніх радянських державних органів) у складі від 3-ох до 5-ти

членів. Такі ревкоми мали безпосередньо підкорятися реввійсьраді армії й центральним органам Радянської влади згідно правилам, викладеним у 4-му параграфі Положення. В цьому параграфі зазначалася можливість створення при ревкомах за необхідності та з розгортанням роботи відділів, які мали негайно налагоджувати зносини з відповідними народними комісаріатами, отримувати від них циркулярні розпорядження і фінансуватися ними. Створені до затвердження ревкому органи цивільної влади мали підкорятися ревкому [2, с.430]. І хоча суто у формально-правовому відношенні це Положення мало діяти лише на території РСФРР, воно стало основою для розроблення республіканськими та місцевими партійними і радянськими організаціями, фронтовими та армійськими установами багатьох інструкцій, положень й інших актів, у яких більш конкретно визначалося правове становище, завдання, структура та функції ревкомів. Так, «Інструкцією ревкомам, організованим у сфері впливу Південного фронту», прийнятою реввійськradoю цього фронту 18 листопада 1919 року (а саме в зоні дій цього фронту опинилася наприкінці 1919 року територія Полтавської губернії), визначався порядок організації ревкомів у районі дій армій Південного фронту. Відповідно до Інструкції ревкоми у великих містах і на вузлових залізничних станціях могли створюватися лише реввійськradoю фронту, а в інших містах — реввійськradaми армій під контролем реввійськradi фронту. Таким чином, ця Інструкція визначала порядок організації ревкомів лише на губернському та повітовому рівнях, оскільки волосні центри розташовувалися не в містах, а в містечках або великих селах. В Інструкції наголошувалося, що ревкоми не мають права, «за винятком явної зради», призупиняти розпорядження військових установ [3]. Остання норма стала своєрідною «правовою» підставою для численних реорганізацій військовою владою вже створених як нею, так й іншими інстанціями ревкомів.

Водночас місцеві організації Комуністичної партії (більшовиків) України (КП(б)У) керувалися й іншим документом про реконструювання радянської влади в Україні. Ще наприкінці 1918 року на основі Декрету Тимчасового робітничо-селянського уряду України «Про організацію влади на місцях» було розроблене «Тимчасове положення про організацію робітничо-селянської влади на місцях», у якому зазначалося, що на звільнених територіях негайно мали організовуватися невеликі мобільні військово-революційні комітети, а в селах — комітети бідноти. Такі ревкоми (очевидно, мався на увазі їх волосний рівень) мали об'єднуватися повітовими, а останні — губернськими військово-революційними комітетами. Ревкоми мали організовуватися безумовними прибічниками радянської влади, насамперед місцевими більшовицькими партійними організаціями. Зазначалося право урядової влади призначати в місцеві (тобто у волосні) ревкоми своїх представників з покладанням на них певних обов'язків або «без конкретних указівок, яка саме робота в місцевому ревкомі доручається призначеному урядом товаришу». Передбачалося, з огляду на неповне представництво всіх робітників і найбіднішого селянства певної території в місцевих ревкомах, зміна складу останніх урядовим розпорядженням [4, с.6-7]. Указане Тимчасове положення стало частиною нормативної бази в Українській Соціалістичній Радянській Республіці (УСРР), оскільки було включене в 1919 році у Зібрання законів та розпоряджень її уряду.

Спробу встановити радянську владу в Полтавській губернії ще на початку грудня 1919 року здійснив повстанський Губернський військово-революційний штаб Полтавщини, котрий перебував під впливом місцевих більшовиків та боротьбистів. Штаб видав у формі листівки дещо сумбурний з

організаційно-правової точки зору наказ, у якому місцеві військово-революційні штаби зобов'язувалися негайно вжити заходів щодо організації революційних комітетів, які в свою чергу мали організувати ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів на місцях. Згідно з наказом, з наведенням порядку військово-революційні штаби мали передати владу місцевим виконкомом рад та ревкомом [5, с.148-149]. Однак лівим повстанським структурам не вдалося створити заплановану систему влади ні в Полтаві, ні в повітах губернії. Невдовзі вони були відсторонені від процесу реконструкції радянської влади в губернії військовими установами та місцевими більшовицькими і боротьбистськими партійними організаціями.

13 грудня, на третій день після вступу в Полтаву регулярних червоних військ, на міжпартійній нараді було прийнято рішення про утворення губернського революційного комітету в складі голови та 6-ти членів (4-ох більшовиків уключно з головою ревкому Алексеєвим, 2-ох боротьбистів і 1-го борбиста) [6]. 14 грудня 1919 року в Полтаві було випущено у вигляді листівки оголошення про заснування цього ж дня губернського революційного комітету [7]. Однак реввійськрада Південного фронту не збиралася рахуватися зі створеним за ініціативою знизу та на основі, ймовірно, вищезгаданого Тимчасового положення уряду УСРР губернським ревкомом і, керуючись Інструкцією ревкомом, організованим у сфері впливу Південного фронту, реалізувала своє право на створення губернського ревкому. Характерно, що військова влада жодним чином не узгоджувала свої дії з керівними державними органами УСРР та з ЦК КП(б)У. Очевидно, що додатковим аргументом на користь фактично реорганізації губернського ревкому для військової влади був його не зовсім благонадійний з політичної точки зору склад (наявність представників двох небільшовицьких партій). Як випливає з документів, ще 8 грудня (ймовірно заднім числом) реввійськрада фронту затвердила наказ за №3265, згідно з яким з моменту його опублікування (тобто з 18 грудня) революційний комітет у складі голови Я.Дробніса (колишнього голови Полтавського губернського виконкому) та членів П.Буценка і Ю.Коцюбинського приступив до виконання покладених на нього обов'язків з управління губернією [8]. Затвердженням наказу за №3265 саме 8 грудня військова влада, очевидно, намагалася позбавити впливу на процес формування ревкомів губернії Всеукраїнський революційний комітет, створений 11 грудня 1919 року. Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом (ВЦВК) і Радою Народних Комісарів (РНК) УСРР.

Реальний процес створення повітових ревкомів військовою владою в Полтавській губернії певною мірою розходився з порядком, визначеним названими нормативно-правовими актами (Положення про революційні комітети (ревкоми) ВЦВК і Ради Оборони РСФРР та Інструкцією ревкомом, організованим у сфері впливу Південного фронту), оскільки в межах України діяло вищезгадане Тимчасове положення радянського уряду України та далеко не завжди ревкоми в містах (тобто повітові ревкоми) створювалися реввійськрандою армії. Військова влада не рахувалася і з Всеукраїнським ревкомом, якому ВЦВК і РНК УСРР доручалося встановлення «твердої селянської та робітничої влади на території вільної Радянської України» [9, с.2]. Принаймні, жодного спільного або узгодженого з Всеукраїнським ревкомом документа про організацію повітових ревкомів у Полтавській губернії виявити не вдалося. Не рахувалася військова влада і з реорганізованим нею ж губернським ревкомом, який здійснив 18 грудня спробу організувати повітові ревкоми шляхом передачі відповідних телефонограм в повітові міста [10]. Щоправда, Всеукраїнський ревком та

губернський ревком з часом уключилися в процес формування повітових ревкомів, однак це явище мало обмежений характер, оскільки система ревкомів була вже загалом створена. Так, за розпорядженням Всеукраїнського ревкому від 12 січня 1920 року питання партійної приналежності членів місцевих ревкомів мало вирішуватися шляхом формування їх із представників 3-ох партій за принципом кількісного представництва, покладеного в основу конструкції самого Всеукраїнського ревкому. Умовами входження боротьбистів та борбистів у місцеві ревкоми ВУРК визначив безумовну підтримку останніми Декларації Всеукраїнського ревкому, повне сприяння Червоній армії, точне виконання умов договору між КП(б)У й УКП(б), що між іншим вимагав припинення боротьбистами агітації на користь створення в Червоній армії окремих українських військових частин. Водночас Всеукраїнський ревком наголосив на недоцільності залучення в місцеві ревкоми представників двох згаданих партій, якщо вони не мали в цих місцевостях достатнього впливу. Допускалася можливість залучення представників інших (нерадянських) партій лише для роботи в радянському адміністративному і господарському апараті [11].

Деякі повітові ревкоми губернії в перші дні після вигнання денікінців створювалися місцевими більшовицькими організаціями, очевидно, на основі «Тимчасового положення про організацію робітничо-селянської влади на місцях», однак остаточне рішення щодо їх складу, як правило, приймалося або військовою владою, або реорганізованим губернським ревкомом. Так, у Кременчуці 22 грудня 1919 року організований членами КП(б)У в підпіллі ревком легалізувався і за допомогою повстанського «Губернського військово-революційного штабу Полтавщини» взяв владу в місті, а згодом і в повіті [12]. На одному із засідань парткому зазначалося, що повітовий ревком створений згідно з «інструкціями із Центру» [13]. Імовірно, мова йшла про вищезгадане Тимчасове положення. 29 грудня повітовий ревком було переобрано на засіданні комітету КП(б)У [14]. Однак склад цього повітового ревкому виявився не до вподоби військовій владі. Робота ревкому проходила в постійному конфлікті з політичним відділом 60-ої дивізії 12-ої армії, представники якого заявляли про неправомочність першого [15]. Як зазначалося згодом у звіті Кременчуцького повітового ревкому губернському ревкому, тертя між військовою владою і повітовим ревкомом відбувалися насамперед тому, що військові прагнули захопити всю владу в місті та цілковито ігнорували або в кращому випадку недостатньо враховували позицію ревкому [16]. Зрештою, 1 січня 1920 року ревком було реорганізовано на спільному засіданні парткому і політвідділу 60-ої дивізії [17].

Лубенський повітовий ревком обрано на 3-й день після вступу червоних військ у місто Лубни (15 грудня 1919 року) на загальних зборах місцевих більшовиків. Ревком складався з 3-ох більшовиків і 2-ох боротьбистів [18]. З метою здобуття авторитету цей обраний ревком оголосив у формі листівки про своє нібито призначення військовими частинами [19]. Незабаром на зборах більшовиків, на яких були присутні головним чином представники військових частин і лише 5 місцевих дійсних членів КП(б)У, обрано партійний більшовицький комітет. На засіданні останнього в присутності політичного комісара 60-ої дивізії та уповноваженого політвідділу цієї ж дивізії з організації радянської влади повітовий ревком було переобрано, оскільки було доказано «неправомочність» складу попереднього ревкому. Склад нового ревкому узаконено наказом від імені реввійськради 12-ої армії за підписом вищеназваних представників 60-ої дивізії. Однак уже через

декілька днів повітовий ревком знову реорганізовано інструкторами політвідділу 60-ої дивізії [20].

Кобеляцький повітовий ревком організовано місцевим комітетом КП(б)У у складі 5-ох більшовиків 6 грудня 1919 року. Після декількох невдалих перевиборів ревкому 18 січня 1920 року його склад було призначено губернським ревкомом [1]. Полтавський повітовий ревком 21 грудня 1919 року ймовірно теж організований місцевою організацією КП(б)У в складі голови та 2-ох членів. Наприкінці грудня 1919 року його склад поповнився представником від партії борбистів і призначеним губернським ревкомом заступником голови ревкому. 20 січня 1920 року в склад повітового ревкому, очевидно, на виконання згаданого розпорядження Всеукраїнського ревкому, ввійшов представник від партії боротьбистів [22]. Миргородський повітовий ревком організовано місцевим комітетом КП(б)У у складі трьох членів [23].

Гадяцький повітовий ревком організовано 4 грудня 1919 року на зборах місцевих активістів КП(б)У разом зі штабом місцевих партизанських прорадянських загонів і затверджено командиром цих загонів Говтванем [24]. 9 грудня зі вступом у Гадяч частин 9-ої кавалерійської дивізії 12-ої армії ревком реорганізовано за вказівкою інструктора політичного відділу цієї ж дивізії. Однак 16 січня членами губернського ревкому Я.Дробнісом і П.Буценком повітовий ревком на основі згаданої Інструкції реввійськради Південного фронту було розпущено та призначено новий склад ревкому [25]. У Зінькові повітовий ревком організовано вищезгаданим командиром місцевих партизанських загонів Говтванем 7 грудня, але невдовзі реорганізовано політичним комісаром 9-ої кавалерійської дивізії разом з інструкторами-організаторами політичного відділу 12-ої армії [26].

Усі інші повітові ревкоми губернії створювалися військовою владою. Так, Хорольський повітовий ревком організовано на початку грудня 535-им полком. 24 грудня ревком реорганізовано штабом 60-ї дивізії 12-ої армії, а невдовзі — знову реорганізовано політичним комісаром цієї ж дивізії [27]. Лохвицький повітовий ревком організовано політичним комісаром 60-ої дивізії у складі 2-ох більшовиків і 1-ого боротьбиста [28]. Золотоніський повітовий ревком, який, імовірно, теж був організований військовою владою, наприкінці грудня 1919 року реорганізований згідно з розпорядженням губернського ревкому. Реорганізований повітовий ревком складався з голови і 4-ох членів (3-ох більшовиків і 2-ох боротьбистів) [29]. Переяславський повітовий ревком організовано 16 грудня 1919 року політичним комісаром 391-ого Таращанського полку у складі 3-ох більшовиків і 2-ох боротьбистів [30].

Прилуцький повітовий ревком організовано наказом комісара Таращанської бригади 3 грудня 1919 року. 19 грудня наказом особливоуповноваженого 60-ої дивізії з організації Радянської влади ревком було реорганізовано [31]. Згодом один із членів ревкому був замінений політичним управлінням 12-ої армії [32]. Константиноградський повітовий ревком у складі голови, 2-ох членів та 2-ох кандидатів у члени ревкому призначено наказом від 28 грудня 1919 року політичного відділу 41-ої дивізії за підписами завідувача політичним відділом дивізії й уповноваженого комісії з відновлення Радянської влади при реввійськраді 14-ої армії. Зазначений наказ базувався, як зазначалося в документі, на основі вищезгаданого Положення ВЦВК і Ради Оборони РСФРР (помилково названого в наказі Декретом РНК) від 24 жовтня 1919 року [33, с.166-167].

Пирятинський повітовий ревком організовано 7 грудня 1919 року політичним комісаром Таращанського полку [34], але 23 грудня ревком реорганізовано уповноваженим політвідділу 60-ої дивізії 12-ої армії з організації радянської влади на основі мандату за №1206 від 12 грудня реввійськради 12-ої армії, виданим політвідділу 60-ої дивізії [35].

Такі неодноразові реорганізації вже створених ревкомів обурювали навіть залежних від військової влади членів губернського ревкому. Його голова змушений був 12 січня 1920 року направити політичному комісару 60-ої дивізії та реввійськраді 12-ої армії телеграму з категоричною незгодою з практикою реорганізування ревкомів і втручання в їх справи. «Вважаю неприпустимим з примхи щоденно змішувати ревкоми. Вимагаю невтручання в справи ревкому», — наголошувалося в телеграмі [36]. На непоодинокі факти реорганізації ревкомів військовою владою як на фактор, що негативно впливав на їх діяльність, було вказано й у звіті інформаційно-інструкторського підвідділу відділу управління Полтавського губернського ревкому від 20 січня 1920 року [37].

Свою особливість мала організація в губернії місцевих (волосних та сільських) ревкомів. На їх формування військова влада безпосередньо загалом не впливала. Хоча поодинокі призначення волосних ревкомів останньою мали місце. Так, військовою владою був призначений Срібнянський волосний ревком Прилуцького повіту [33, с.165] і Нехворощанський волосний ревком Костянтиноградського повіту [38]. Відповідні нормативні документи створеного 11 грудня 1919 року Всеукраїнського революційного комітету не вплинули істотним чином на порядок та процес формування місцевих ревкомів губернії. Оскільки Всеукраїнський ревком реального впливу на організацію Полтавського губернського і повітових ревкомів не мав, то останні фактично зігнорували його Тимчасове положення про організацію Радянської влади на Україні від 22 грудня 1919 року, за яким місцеві ревкоми мали призначатися вищестоящими ревкомама [39, с. 26], тим більше, що процес створення місцевих ревкомів через їх обрання вже почався і на той час охопив значну територію Полтавської губернії. На практиці при організації місцевих ревкомів на рубежі 1919-1920 років реалізовувалася ідея виборів волосних і сільських ревкомів. У такий спосіб радянська влада губернського й повітового рівня намагалася певним чином легітимізуватися, адже досить хитким та непевним було її становище в українському селі.

18 грудня 1919 року ще перший склад Полтавського губернського ревкому направив телефонограму повітовим ревкомама з вимогою організувати в повітах волосні ревкоми, хоча жодних додаткових розпоряджень щодо правил їх організації не було направлено [40]. Інструкції з організації волосних і сільських ревкомів були розіслані на місця інформаційно-інструкторським підвідділом відділу управління реорганізованого Полтавського губернського ревкому лише в період з 20 січня по 10 лютого 1920 року (точну дату встановити не вдалося), тобто тоді, коли, за свідченням документів, більшість відповідних ревкомів у повітах губернії вже було організовано [41]. Очевидно, що губернський ревком видав такі інструкції лише після розроблення НКВС РСФРР «Положення про сільські ревкоми», що доповнило згадане, прийняте 24 жовтня 1919 року ВЦВК і Радою Оборони Радянської Росії, «Положення про революційні комітети (ревкоми)». «Положення про сільські ревкоми» готувалося на початку 1920 р. і на місця поступило лише з початком лютого [42, с.33-34]. Тому в справі організації місцевої влади ініціатива була за створеними на рубежі 1919-1920 років повітовими ревкомама, які,

реалізуючи ідею формування місцевих ревкомів, зустрілися з прагненням широких кіл змученого постійними змінами влади селянства до стихійної самоорганізації.

У деяких місцевостях губернії створення місцевої влади ініціювалося знизу і в досить різних формах. Так, у грудні 1919 року в Хорольському повіті, де ставлення до влади було загалом співчутливе, часто селяни за власною ініціативою організовували сільські й волосні ревкоми, керуючись при цьому інструкціями, що збереглися з попереднього періоду існування радянської влади (ймовірно, інструкціями про вибори місцевих рад) [43]. У відозві Пирятинського повітового ревкому (виданій або в грудні 1919 року, або січні 1920 року) згадувалися «агенти Денікіна та петлюрівської армії», котрі самочинно скликали в повіті волосні сходи й обирали волосні ради, проводячи в ці ради «жовтоблакитних шовіністів» [33, с.174]. У деяких місцевостях цього повіту, всупереч волі повітового ревкому, обрані в такий спосіб волосні та сільські ради існували і в лютому 1920 року [44]. Зокрема, волосна рада та її виконком, а не ревком, існували до кінця лютого 1920 року в Харківській волості повіту, а в Яблунівській волості — волосна рада [45]. У Черняхівській волості повіту протягом січня — лютого 1920 року одночасно існували волосний ревком та волосна рада з виконкомом [46].

Організуючи вибори волосних і сільських ревкомів, повітові ревкоми керувалися ідеєю радянської влади як диктатури пролетаріату та найбіднішого селянства, але спочатку далеко не завжди їм удавалося реалізувати зазначений принцип на практиці, оскільки він уходив у суперечність з реальними настроями, особливо на селі, й самою ідеєю виборів як таких, котрі асоціювалися в селян із закріпленою в свідомості в попередні періоди революції ідеєю загального виборчого права. У зв'язку з цим деякими повітовими ревкомами розроблялися відповідні, умовно кажучи, «компромісні» інструкції з організації (виборів) місцевих ревкомів. Наприклад, в інструкції Лубенського повітового ревкому за підписом голови ревкому волосним ревкомам і старостам тих волостей, де ревкоми були відсутні, містилася вимога організувати ревкоми в селах повіту за наступними правилами: 1) сільські ревкоми в складі трьох осіб наділені всією повнотою влади в селі; 2) сільський ревком обирається на загальних зборах бідняків та середняків села; 3) у виборах ревкому не мають права брати участь селяни, котрі займали які-небудь посади за гетьманської чи денікінської влади; всі землевласники (як селяни, так і поміщики), котрі мали землі більше, ніж могли її обробити й тому здавали землю в оренду або використовували найману працю; асоціальні елементи (зłodії, п'яниці та спекулянти). Інструкцією визначався також порядок проведення сходу (загальних зборів) мешканців села, що включав обрання голови і секретаря сходу, оголошення інструкції ревкому, висування кандидатів і голосування методом підняття рук. Протокол сходу за підписами всіх грамотних селян мав бути направлений у волосних ревком [47].

Інші повітові ревкоми у відповідних інструкціях акцентували увагу на питанні відповідного соціального складу місцевих ревкомів. Так, 3 грудня 1919 року Роменський повітовий ревком постановив терміново організувати в повіті волосні та сільські ревкоми у складі голови і двох членів шляхом скликання зборів членів колишніх волосних виконавчих комітетів, комітетів бідноти та осередків КП(б)У, розробити з цією метою відповідні інструкції й направити на місця інструкторів повітового ревкому [48].

Процес організації місцевих ревкомів у різних повітах ішов по-різному. В більшості повітів губернії такі ревкоми були організовані невдовзі після

утворення повітових ревкомів, а в деяких місцевостях сільські та волосні ревкоми так і не були сформовані аж до виборів рад навесні 1920 року. Так, більшість місцевих ревкомів Роменського повіту організовані в грудні 1919 року місцевими радянськими активістами на основі згаданих інструкцій повітового ревкому, а деякі волосні, наприклад, Бобрицький, Глинський та Перекопівський — представниками повітового ревкому [49]. У Прилуцькому повіті Переволочнянський волосний ревком обрано на зборах представників сільських ревкомів волості [50]. Іваницький волосний ревком обрано на підставі телефонограми повітового ревкому на засіданні представників сіл волості за головування колишнього волосного старшини [51]. Гнилицький волревком теж обрано на засіданні представників сіл волості [52]. Ревком села Середівки цього ж повіту обрано 1 грудня 1919 року на загальних зборах селян, а в ролі організатора виборів виступив сільський староста [53]. У Роменський і Великобубнівський волосні ревкоми Роменського повіту ввійшли представники від сільських громад [54]. У склад Бобрицького волосного ревкому Роменського повіту ввійшли члени колишнього волосного виконкому, а в Курманівський та Медвежівський волосні ревкоми ввійшли як члени колишніх сільських виконкомів, так і комбідів [55].

Білоцерківський волосний ревком Лохвицького повіту обрано 12 січня 1920 року на зборах 29-ти представників сільських громад волості. Голосували в спосіб подання записок [56]. Сільськими сходами обрані сільські ревкоми Свиридівської волості Лохвицького повіту та з'їздом їх членів обрано волосний ревком [57]. Волосний ревком Петрівської волості Костянтиноградського повіту обрано 29 грудня 1919 року на засіданні волосної революційної ради у складі 15-ти представників від сільських громад волості [58]. Берестовенський волосний ревком цього ж повіту обрано 1 січня 1920 року на загальних зборах, як зазначалося в документі, «громадян сіл» волості [59]. Волосні ревкоми Карлівської та Леб'яжівської волостей обрано відповідно 23 грудня 1919 року та 1 січня 1920 року на загальних зборах лише мешканців містечка Карлівки та села Леб'яже, тобто без залучення представників від населених пунктів волостей [60]. З другої спроби (з інтервалом у дві доби) обрано Михайлівський волосний ревком Костянтиноградського повіту. Перший раз 10 січня 1920 року в Михайлівці зібралися на загальні збори представники населених пунктів волості з розрахунку 1 представник від 50 мешканців. Однак збори, вирішивши, що відповідних кандидатур на посади членів ревкомів серед членів зборів немає, постановили перенести переобрання представників на нові волосні збори. 13 січня новими зборами волосний ревком у складі трьох членів було обрано. Збори доручили обраному волосному ревкому видати розпорядження на місця про обрання сільських ревкомів та відмінити посади сільських старост і збирачів податків [61]. Машівський волосний ревком цього ж повіту обрано на загальних зборах обраних від сільських громад волості 18 грудня 1919 року делегатів у складі 55-ти із загального числа 82-ох [62].

Царичанський волосний ревком Кобеляцького повіту був призначений інструктором повітового ревкому з місцевих членів КП(б)У. Волосними сходами обрані Кобеляцький та Маячківський волосні ревкоми. Тричі обирався Кустолівський волосний ревком цього ж повіту [63]. У Полтавському повіті волосні ревкоми організовувалися за допомогою 8-ми інструкторів повітового ревкому. Вже на кінець грудня 1919 року з 20-ти волостей повіту волосні ревкоми було організовано у 18-ти волостях [64].

У звіті відділу управління Лубенського повітового ревкому (травень 1920 року) зазначалося, що організація волосних і сільських ревкомів у повіті

відбувалася з великими труднощами через зумовлене невпевненістю в міцності радянської влади небажання сільської бідноти й середняків йти в ревкоми, що призвело до того, що в деяких селах повіту ревкоми не були організовані взагалі [65]. Лише після неодноразових розпоряджень Лохвицького повітового ревкому вдалося організувати Чорнухинський волосний ревком [66].

У деяких місцевостях губернії в умовах відсутності вчасних відповідних указівок від губернського та повітових ревкомів за ініціативою місцевих осередків КП(б)У на основі зокрема Тимчасового положення про організацію робітничо-селянської влади на місцях створювалися або відновлювалися й інші органи радянської влади: виконавчі комітети сільських і волосних рад та комітети бідноти. Так, у наказі Прилуцького повітового ревкому від 29 грудня 1919 року констатовалося утворення на частині території повіту згідно з розпорядженням повітового ревкому волосних і сільських ревкомів, а в інших населених пунктах, очевидно, під впливом місцевих осередків КП(б)У — волосних та сільських комітетів бідноти. «Хоча суть від цього й не змінюється, — характерним чином зазначалося в наказі, — але до переходу радянської влади в повіті на мирне становище з утворенням рад влада повинна знаходитися в руках тимчасових революційних органів — ревкомів». Цим же документом повітовий ревком наказав, не проводячи перевибори, перейменувати сільські й волосні комітети бідноти в сільські та волосні ревкоми [67]. У Нехворощанській волості Костянтиноградського повіту на основі призначеного військовою владою волосного ревкому і членів колишнього волосного виконавчого комітету 13 січня 1920 року було організовано тимчасовий волосний виконавчий комітет, який мав уособлювати волосну владу до майбутніх виборів рад [68]. З утворенням на початку грудня 1919 року в Переяславського повітового ревкому у волостях повіту розпочалася організація волосних ревкомів, а в селах — комітетів бідноти, що мусило губернський ревком відмінити створення останніх [69].

Загалом склад обраних місцевих ревкомів Полтавської губернії виявився неблагонадійним, а то й ворожим новій владі. Наприклад, у сільські ревкоми Білоусівської волості Лохвицького повіту були обрані сільські старости [70], а в Миргородському повіті членами Шишацького волосного ревкому включно з головою цього ревкому були обрані навіть учасники одного з попередніх повстань проти радянської влади, у зв'язку з чим Шишацький повітовий комітет КП(б)У постановив арештувати зазначених посадових осіб [71]. Тому там, де обрані селянами ревкоми за своїм складом не задовольняли владу, губернський та повітові ревкоми організовували їх перевибори. На реорганізацію у формі перевиборів місцевих ревкомів вплинула й Інструкція «Всім губернським і повітовим ревкомам» Всеукраїнського ревкому, що надійшла в губернський ревком 22 січня 1920 року, в якій чітко зазначалося, що в загальній конструкції радянської влади волосні й сільські ревкоми є організацією міської й сільської бідноти [72].

Перевибори місцевих ревкомів у тому чи іншому масштабі відбулися в усіх повітах губернії. Так, у Лубенському повіті, як зазначалося в доповіді відділу управління повітового ревкому від 18 лютого 1920 року, були переобрані ті волосні й сільські ревкоми, «які опинилися не на висоті свого становища» [73]. У зв'язку з обранням у всі місцеві ревкоми Лохвицького повіту, за визначенням губернського ревкому, «куркулів», тобто заможних селян, останні були переобрані під керівництвом відділу управління повітового ревкому [74]. А в Лучанській волості цього ж повіту склад сільських ревкомів переобирався декілька разів [75].

Відповідна, за визначенням губернського ревкому, «ревізія» місцевих ревкомів з метою очищення від куркулів відбулася в усіх волостях Зіньківського повіту [76] Повна або часткова реорганізація (переобрання) волосних ревкомів відбулася і в 10-ти волостях Кременчуцького повіту з причини «політичної неблагонадійності, недієздатності й службових зловживань» членів волосних ревкомів [77]. У Гадяцькому повіті, за оцінкою губернського ревкому, через самовідсторонення сільської бідноти від політичного життя у складі сільських і волосних ревкомів та під впливом місцевих боротьбистів опинилося багато «куркульських елементів», що змусило повітовий ревком провести «ревізію» місцевих ревкомів з метою заміни їх неблагонадійного «шкідливого» складу на представників незаможного селянства [78].

Але навіть після переобрання склад ревкомів деяких повітів не задовольнив повністю губернську й повітового рівня владу. Так, п'ятий повітовий з'їзд рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів Лубенського повіту вже 14 квітня 1920 р. під впливом повітового ревкому більшістю голосів прийняв досить красномовну резолюцію, в якій зокрема констатовалася повна відсутність допомоги повітовому ревкому з боку волосних і сільських ревкомів повіту, оскільки до їх складу входили «здебільшого куркулі та елементи, ворожі до радянської влади» [79]. Навіть після переобрання місцевих ревкомів Кременчуцького повіту в них, за оцінкою повітового ревкому, переважали «куркулі» [80].

Отже, чергове встановлення радянської влади в Полтавській губернії у формі надзвичайних її органів — ревкомів відбулося в основному на базі нормативного акта Радянської Росії (прийнятого ВЦВК і Радою Оборони РСФРР 24 жовтня 1919 року «Положення про революційні комітети (ревкоми)») з використанням військової влади. Керівні державні органи формально незалежної УСРР (ВЦВК, РНК та Всеукраїнський ревком) відігравали в цьому процесі другорядну роль. Характерно, що військова влада незначною мірою рахувалася і з місцевими комітетами КП(б)У — партії, яка фактично була обласною організацією ВКП(б), хоча й змушена була під тиском обставин проводити певною мірою незалежну політику в Україні. Однак у Полтавській губернії їй вдалося сконструювати та відстояти повністю склад лише поодиноких повітових ревкомів

Організація волосних і сільських ревкомів у Полтавській губернії відбувалося здебільшого губернським та повітовими ревкомами у формі виборів. Відповідні нормативні акти вищих органів державної влади Радянської України (ВЦВК, РНК і Всеукраїнського ревкому) в процесі конструювання місцевих ревкомів відігравали другорядну роль. Змучена постійними змінами влади, реакційною денікінською політикою значна частина сільського населення губернії досить активно включилася в процес організації місцевих ревкомів, але його результати в соціально-політичному відношенні не задовольнили губернський та повітові ревкоми. Тому місцеві ревкоми реорганізовувалися у формі переобрання для того, щоб їх склад відповідав принципу радянської влади як диктатури пролетаріату та найбіднішого селянства. Зрештою, влада губернського й повітового рівня в результаті такого переобрання домоглася більш-менш прийнятної для себе соціального складу місцевих ревкомів, але так і не довіряла їм до кінця. Інакше й не могло бути з тією владою, яка була принесена в Україну в основному на кінчиках багнетів Червоної армії та сповідувала чужу демократичним принципам ідею радянської влади як диктатури.

Примітки

1. Див., напр.: Потарикіна Л.Л. Ревкоми України в 1918-1920 рр. / Л.Л.Потарикіна. — К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1957. — 156 с.; Литвинова Г.И. Революционные комитеты в годы гражданской войны / Г.И.Литвинова. — М.: Юридическая литература, 1974. — 152 с.; Бугай Н.Ф. Чрезвычайные органы Советской власти: ревкомы. 1918-1921 гг. / Н.Ф.Бугай. — М.: Наука, 1990. — 320 с.
2. Декреты Советской власти. — Т. VI. — 1 августа — 9 декабря 1919 г. — М.: Политиздат, 1973. — 584 с.
3. Власть Советов. — Полтава, 1919. — 14 декабря. — С. 2.
4. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. — 2-е издание. — 1919. — №1. — (1-30 июня 1919 г.). — 16 с.
5. Несвіцький О. Полтава у дні революції та в період смути 1917-1920 рр.: Щоденник / О.Несвіцький. — Полтава: [Б.в.], 1995. — 280 с.
6. Державний архів Полтавської області (далі ДАПО). — Ф. 1865. — Оп. 1. — Спр. 158. — Арк. 15
7. Там само. — Спр. 8. — Арк. 13.
8. Там само. — Арк. 1-1 зв.
9. Собрание узаконений и распоряжений Всеукраинского революционного комитета. — 1-е издание. — №1 (26 декабря 1919 — 10 февраля 1920 г.). — 19 с.
10. ДАПО. — Ф. 1865. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 224 зв.
11. Там само. — Арк. 93.
12. Там само. — Ф. 1203. — Оп. 1. — Спр. 2. — Арк. 21, 28.
13. Там само. — Спр. 3. — Арк. 174.
14. Там само. — Арк. 183.
15. Там само. — Арк. 174.
16. Там само. — Спр. 6. — Арк. 16 зв.
17. Там само. — Спр. 3. — Арк. 176.
18. Там само. — Ф. 1865. — Спр.150. — Арк. 29.
19. Там само. — Арк. 51.
20. Там само. — Арк. 29, 40.
21. Там само. — Спр.145. — Арк. 12; Спр. 158. — Арк. 245 зв.
22. Там само. — Спр. 158. — Арк. 108.
23. Там само. — Арк. 14.
24. Там само. — Спр. 144. — Арк. 9 а.
25. Там само. — Спр. 158. — Арк. 43.
26. Там само. — Спр. 160. — Арк. 8 — 8 зв.
27. Там само. — Спр. 158. — Арк. 13.
28. Там само. — Арк. 11 зв.
29. Там само. — Арк. 245.
30. Там само. — Арк. 43 зв.
31. Там само. — Спр. 153. — Арк. 6, 34.
32. Там само. — Арк. 236 зв.
33. Трудящиеся Полтавщины в борьбе за установление и укрепление Советской власти (1917-1920 гг.): Сборник документов и материалов. — Полтава: [Б. в.], 1957. — 245 с.
34. ДАПО. — Ф. 1865. — Оп. 1. — Спр. 142. — Арк. 134.
35. Там само. — Арк. 81.
36. Там само. — Спр. 24. — Арк. 134.
37. Там само. — Спр. 158. — Арк. 42 зв.
38. Там само. — Спр. 163. — Арк. 417 зв.
39. Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (1919 — 1920): Збірник документів і матеріалів. — К., 1957. — 410 с.
40. ДАПО — Ф. 1865. — Оп. 1. — Спр. 8. — Арк. 13.
41. Там само. — Спр.158. — Арк. 66.
42. Бугай Н.Ф. Чрезвычайные органы Советской власти: ревкомы. 1918-1921 гг. — М.: Наука, 1990. — 320 с.
43. ДАПО — Ф. 1865. — Оп. 1. — Спр. 158. — Арк. 5 зв.
44. Там само. — Спр. 142. — Арк. 188, 250.
45. Там само. — Арк. 345 зв.
46. Там само. — Арк. 356-360.
47. Там само. — Спр. 150. — Арк. 38 зв.

48. Там само. — Спр. 7. — Арк. 4 зв.
49. Там само. — Арк. 6.
50. Там само. — Спр. 157. — Арк. 18.
51. Там само. — Арк. 38.
52. Там само. — Спр. 150. — Арк. 42.
53. Там само. — Спр. 157. — Арк. 64.
54. Там само. — Спр. 7. — Арк. 47
55. Там само. — Арк. 47 зв., 48.
56. Там само. — Ф. 3179. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 25.
57. Там само. — Арк. 38 зв.
58. Там само. — Ф. 1865. — Оп. 1. — Спр. 163. — Арк. 421.
59. Там само. — Арк. 423.
60. Там само. — Арк. 473, 432.
61. Там само. — Арк. 452 — 454 зв.
62. Там само. — Спр. 163. — Арк. 382.
63. Там само. — Спр. 145. — Арк. 57-58 зв.
64. Там само. — Спр. 158. — Арк. 3, 4 зв.
65. Там само. — Спр. 150. — Арк. 298.
66. Там само. — Ф. 3179. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 27.
67. Там само. — Ф. 1865. — Оп. 1. — Спр. 153. — Арк. 47.
68. Там само. — Спр. 163. — Арк. 417 зв.
69. Там само. — Спр. 158. — Арк. 101 зв.
70. Там само. — Ф. 3179. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 37.
71. Там само. — Ф. 1865. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 101.
72. Там само. — Арк. 59.
73. Там само. — Спр. 150. — Арк. 29.
74. Там само. — Спр. 158. — Арк. 101 зв.
75. Там само. — Ф. 3179. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 38.
76. Там само. — Ф. 1865. — Оп. 1. — Спр. 158. — Арк. 103 зв.
77. Там само. — Арк. 233 зв.
78. Там само. — Спр. 144. — Арк. 1.; Спр. 158. — Арк. 98 зв.-99.
79. Там само. — Спр. 150. — Арк. 255 зв.
80. Там само. — Ф. 1203. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 16 зв.

В.В. Стрилец

Установление советской власти в Полтавской губернии (декабрь 1919 года — февраль 1920 года)

В статье рассматривается установление на рубеже 1919-1920 годов в Полтавской губернии советской власти в форме ее чрезвычайных органов — губернского, уездных, волостных и сельских революционных комитетов.

Ключевые слова: *Полтавская губерния, советская власть, революционные комитеты.*

V.V. Strilets

Setting up Soviet Power in Poltava Province (December 1919 — February 1920)

The article deals with setting up Soviet power in the form of its extraordinary bodies — province, uyezd, volost and village revolutionary committees — in Poltava province in late 1919 — early 1920.

Keywords: *Poltava province, Soviet power, revolutionary committees.*

Надійшла до редакції 14 жовтня 2010 року

